

PRAWO KARNE MATERIALNE

**Nauka o przestępstwie,
ustawie karnej i karze**

redakcja naukowa Jan Kulesza

Mateusz Filipczak, Jan Kulesza, Krystyna Patora

SERIA AKADEMICKA

PRAWO KARNE MATERIALNE

Nauka o przestępstwie,
ustawie karnej i karze

redakcja naukowa Jan Kulesza

Mateusz Filipczak, Jan Kulesza, Krystyna Patora

SERIA AKADEMICKA

Zamów książkę w księgarni internetowej

proinfo.pl
księgarnia internetowa

PIKTOGRAMY

wskazują ważne elementy
książki i ułatwiają
ich odnalezienie

Ważne

Przykłady

Podstawa prawna
Kontekst prawny

Pytania
Zadania

Rozwiązania
Odpowiedzi

Stanowisko stron
Pogląd

Orzecznictwo

Literatura

Historia

Nowe przepisy

Stan prawny na 1 marca 2023 r. z uwzględnieniem zmian do Kodeksu karnego, które wejdą w życie 1.10.2023 r. i 14.03.2024 r.

Recenzent

Dr hab. Joanna Długosz-Jóźwiak, prof. UAM

Wydawca

Dagna Kordyasz

Redaktor prowadzący

Joanna Ołówek

Opracowanie redakcyjne

Joanna Ośka

Projekt okładek serii

Wojtek Janikowski, Przemek Dębowski

Poszczególne części napisali:

Mateusz Filipczak – część I rozdział V pkt 9, część III rozdział II pkt 6.2,

rozdział III pkt 1.2, 1.3, część IV rozdział II, III, V, VI, X

Jan Kulesza – część I–III (bez części I rozdziału V pkt 9, części III rozdziału II pkt 6.2,

rozdziału III pkt 1.2, 1.3)

Krystyna Patora – część IV rozdział I, IV, VII–IX

prawolubni

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przystępujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

Szanujmy prawo i własność

Więcej na www.legalnakultura.pl

Polska Izba Książki

© Copyright by Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o., 2023

ISBN 978-83-8328-424-8

Wolters Kluwer Polska Sp. z o.o.

Dział Praw Autorskich

01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33

tel. 728 313 462

e-mail: PL-ksiazki@wolterskluwer.com

księgarnia internetowa www.profinfo.pl

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	17
---------------------	----

Przedmowa.....	19
----------------	----

Część I ZAGADNIENIA WSTĘPNE

Rozdział I

Pojęcie prawa karnego	23
1. Prawo karne.....	23
2. Prawo karne a inne gałęzie prawa	28
3. Prawo karne a nauki pokrewne.....	33

Rozdział II

Cele i funkcje prawa karnego	37
1. Cele prawa karnego	37
2. Funkcje prawa karnego.....	39
2.1. Funkcja ochronna	39
2.2. Funkcja gwarancyjna.....	40
2.3. Funkcja sprawiedliwościowa	41
2.4. Funkcja prewencyjna	43
2.4.1. Prewencja generalna.....	43
2.4.2. Prewencja indywidualna	45

Rozdział III

Zasady prawa karnego	47
1. <i>Nullum crimen sine lege</i>	47
2. <i>Nullum crimen sine lege scripta</i>	49
3. <i>Nullum crimen sine lege certa</i>	55
4. <i>Nullum crimen sine lege praevia</i>	58
5. <i>Nullum crimen sine lege stricta</i>	61
6. <i>Nulla poena sine lege</i>	63

7. <i>Nullum crimen sine periculo sociali</i>	64
8. Zasada odpowiedzialności karnej za czyn	65
9. Zasada winy	66
10. Zasada odpowiedzialności indywidualnej i osobistej	67
11. Zasada humanitaryzmu	69

Rozdział IV

Rozwój nauki prawa karnego	73
1. Idee humanitaryzmu i racjonalizmu	73
2. Szkoła klasyczna	74
3. Szkoła antropologiczna	75
4. Szkoła socjologiczna	76
5. Kierunek dogmatyczno-normatywny	76
6. Kierunki powojenne	77
6.1. Koncepcja obrony społecznej	77
6.2. Neoklasycyzm – retrybutywizm	78
6.3. Abolicjonizm	78

Rozdział V

Teoria kryminalizacji	81
1. Uwagi wstępne	81
2. Kryminalizacja i penalizacja	83
3. Zasada proporcjonalności	84
4. Etapy kryminalizacji	85
5. Czyn społecznie niebezpieczny	86
6. Przydatność	90
7. Konieczność	92
8. Proporcjonalność <i>sensu stricto</i>	95
9. Wątpliwości konstytucyjnoprawne i wykładnia prokonstytucyjna prawa karnego	100

Część II

NAUKA O USTAWIE KARNEJ

Rozdział I

Obowiązywanie ustawy karnej	107
1. Obowiązywanie pod względem czasu	107
1.1. Uwagi wstępne	107
1.2. Czas popełnienia czynu zabronionego	107
1.3. Przepisy intertemporalne	111
1.3.1. Uwagi wstępne	111
1.3.2. Zmiana ustawy a czas orzekania	111

1.3.3. Zmiana ustawy a czas wykonania orzeczenia	114
2. Obowiązki pod względem miejsca i osób	116
2.1. Zasada wielomiejscowości	116
2.2. Czyny popełnione przez obywateli polskich i cudzoziemców w Polsce	117
2.3. Czyny popełnione przez obywateli polskich i cudzoziemców za granicą	119
2.3.1. Uwagi wstępne	119
2.3.2. Czyny popełnione przez obywateli polskich za granicą	119
2.3.3. Czyny popełnione przez cudzoziemców i bezpaństwowców za granicą	121
3. Uznawanie orzeczeń zapadłych za granicą	122
 Rozdział II	
Budowa przepisu i normy w prawie karnym	125
 Rozdział III	
Wykładnia przepisów prawa karnego	131
 Część III NAUKA O PRZESTĘPSTWIE 	
Rozdział I	
Struktura przestępstwa	137
1. Wprowadzenie. Pięcioelementowa definicja przestępstwa	137
2. Czyn człowieka naruszający normę sankcjonowaną	140
2.1. Czyn i jego koncepcje	140
2.2. Czyn człowieka	145
2.3. Brak czynu	146
2.4. Warunki naruszenia normy sankcjonowanej	150
3. Czyn bezprawny	153
4. Czyn karalny	155
5. Czyn karygodny	157
6. Czyn zawiniony	164
 Rozdział II	
Podziały przestępstw	171
1. Uwagi wstępne	171
2. Zbrodnie i występki	171
3. Przestępstwa umyślne i nieumyślne	173
4. Przestępstwa typu podstawowego, uprzywilejowanego, kwalifikowanego	174
5. Przestępstwa formalne i materialne	177

6. Przepęstwa z naruszenia i z narażenia	179
6.1. Przepęstwa z naruszenia albo z narażenia na niebezpieczeństwo abstrakcyjne albo konkretne	179
6.2. Problem braku zagrożenia dla dobra prawnego przy przepęstwach abstrakcyjnego narażenia	185
7. Przepęstwa ogólnosprawcze albo indywidualne właściwe, albo niewłaściwe	187
8. Przepęstwa z działania, z zaniechania, z działania i z zaniechania	188
9. Przepęstwa ścigane z urzędu, na wniosek, z oskarżenia prywatnego	189
10. Przepęstwa trwałe, jednorazowe i momentalne	191
11. Przepęstwa pospolite i polityczne	192
 Rozdział III	
Przedmiot przepęstwa	195
1. Dobro prawne	195
1.1. Istota dobra prawnego	195
1.2. Dobra indywidualne i kolektywne	197
1.3. Dobra kolektywne i agregat dóbr konkretno-indywidualnych	198
2. Przedmiot przepęstwa. Przedmiot czynności wykonawczej	199
3. Rodzajowy i indywidualny przedmiot ochrony	201
 Rozdział IV	
Strona przedmiotowa przepęstwa	205
1. Zespół znamion strony przedmiotowej	205
2. Związek przyczynowy	212
2.1. Wprowadzenie	212
2.2. Teoria ekwiwalencji	213
2.3. Teoria adekwatnego związku przyczynowego	214
2.4. Teoria relewancji	215
2.5. Teoria obiektywnego przypisania skutku z działania	215
2.6. Teoria obiektywnego przypisania skutku z zaniechania	217
2.6.1. Pojęcie i źródła obowiązku gwaranta	217
2.6.2. Przypisanie odpowiedzialności za niezapobiegnięcie skutkowi	222
 Rozdział V	
Podmiot przepęstwa	225
1. Wprowadzenie	225
2. Nieletni	227
3. Młodociany	230
4. Niepenalne postępowanie z nieletnimi	231
5. Odpowiedzialność podmiotów zbiorowych za czyny zabronione pod groźbą kary	234

Rozdział VI

Strona podmiotowa przestępstwa	237
1. Wprowadzenie	237
2. Umyślność	238
2.1. Istota umyślności.....	238
2.2. Zamiar bezpośredni.....	239
2.3. Zamiar ewentualny	242
3. Nieumyślność.....	247
4. Złożona strona podmiotowa – tzw. „wina kombinowana”	252

Rozdział VII

Postacie stadialne przestępstwa	255
1. Wprowadzenie	255
2. Przygotowanie.....	257
3. Czynny żal przygotowującego.....	261
4. Karalność przygotowania.....	261
5. Usiłowanie udolne.....	262
6. Karalność usiłowania udolnego	265
7. Usiłowanie nieudolne	266
8. Karalność usiłowania nieudolnego.....	270
9. Czynny żal usiłującego i zapobiegnięcie skutkowi.....	270
10. Kwestie sporne	275

Rozdział VIII

Postaci współdziałania przestępnego	277
1. Wprowadzenie	277
2. Rozwój zasad odpowiedzialności za współdziałanie	277
2.1. Koncepcja odpowiedzialności zbiorowej	277
2.2. Koncepcja spisku	281
2.3. Koncepcja udziału w cudzym przestępstwie.....	281
2.4. Koncepcja jednolitego sprawstwa	283
2.5. Koncepcja postaci zjawiskowych	283
3. Sprawstwo	284
3.1. Postaci sprawstwa.....	284
3.2. Jednosprawstwo.....	285
3.3. Współsprawstwo.....	285
3.4. Sprawstwo kierownicze	287
3.5. Sprawstwo polecające.....	288
4. Podżeganie.....	290
5. Odpowiedzialność prowokatora	292
6. Pomocnictwo.....	292
7. Metody rozróżnienia pomiędzy współsprawstwem a pomocnictwem	295

8. Sprawstwo równoległe – współsprawstwo – pomocnictwo przez zaniechanie.....	296
9. Karalność postaci współdziałania przestępnego	299
10. Umyślność i nieumyślność współdziałających	300
11. Odpowiedzialność za eksces współdziałających.....	301
12. Zasada indywidualizacji odpowiedzialności karnej	302
13. Czynnny żal współdziałającego	305

Rozdział IX

Okoliczności wyłączające winę.....	307
1. Podstawy nieprzypisywalności winy.....	307
2. Niepoczytalność. Poczytalność ograniczona	310
3. Odpowiedzialność karna sprawcy w stanie nietrzeźwości lub odurzenia..	315
4. Stan wyższej konieczności wyłączający winę.....	319
5. Klauzula wyłączenia stanu wyższej konieczności	321
6. Rozkaz wojskowy.....	323
7. Błąd co do znamion statuujących typ podstawowy	325
8. Błąd co do znamion statuujących typ uprzywilejowany	330
9. Błąd co do znamion statuujących typ kwalifikowany.....	330
10. Błąd co do znamion kontratytu bądź okoliczności wyłączającej winę.....	331
11. Błąd co do bezprawności	333

Rozdział X

Okoliczności wyłączające bezprawność.....	337
1. Przyczyny braku odpowiedzialności karnej.....	337
2. Uzasadnienie wyłączenia bezprawności	338
2.1. Koncepcja W. Woltera – pojęcie kontratytu.....	338
2.2. Ogólna teoria kontratytów	340
2.3. Teoria kontratytów uwzględniająca kontekst konstytucyjny	343
3. Katalog okoliczności wyłączających bezprawność	346
4. Stan wyższej konieczności	348
5. Przekroczenie granic stanu wyższej konieczności	352
6. Kolidzja obowiązków	353
7. Obrona konieczna.....	356
8. Przekroczenie granic obrony koniecznej	373
9. Ryzyko nowatorstwa	379
10. Kontratytu pozakodeksowe i pozaustawowe	380
10.1. Wprowadzenie.....	380
10.2. Działanie w ramach uprawnień lub obowiązków	380
10.3. Zgoda dysponenta dobrem	381
10.4. Czynności lecznicze.....	382
10.5. Wychowywanie małoletnich.....	383

10.6. Ryzyko sportowe.....	383
10.7. Zwyczaj.....	384
11. Okoliczności nietworzące kontratypu.....	385
11.1. Prowokacja dziennikarska.....	385
11.2. Działalność artystyczna.....	387
11.3. Nieposłuszeństwo obywatelskie.....	388

Rozdział XI

Wyłączenie wielości ocen prawnokarnych.....	391
1. Wprowadzenie.....	391
2. Zbieg przepisów ustawy.....	392
2.1. Istota zbiegu.....	392
2.2. Zbieg pozorny i pomijalny przepisów ustawy.....	393
2.3. Zbieg rzeczywisty niepomijalny przepisów ustawy.....	396
3. Zbieg przestępstw.....	397
3.1. Istota zbiegu.....	397
3.2. Czyn ciągły.....	397
3.3. Ciąg przestępstw.....	400
3.4. Pozorny i rzeczywisty pomijalny zbieg przestępstw.....	401
3.5. Rzeczywisty niepomijalny zbieg przestępstw.....	404

Część IV NAUKA O KARZE

Rozdział I

Zasady i dyrektywy wymiaru środków reakcji penalnej.....	409
1. Ustawowy i sądowy wymiar kary.....	409
2. Zasady wymiaru kary.....	411
3. Dyrektywy wymiaru kary.....	414

Rozdział II

Kary.....	421
1. Pojęcie kary kryminalnej.....	421
2. Kara kryminalna a inne rodzaje sankcji prawnych.....	429
3. Teorie karania.....	432
3.1. Uwagi wstępne.....	432
3.2. Teorie bezwzględne.....	435
3.3. Teorie względne.....	438
3.4. Synteza teorii w kierunku koncepcji mieszanych.....	439
3.5. Ekonomiczna analiza prawa karnego w kontekście nauki o karze.....	440
4. System środków prawnokarnej reakcji na popełnione przestępstwo.....	442
5. System kar w prawie karnym <i>sensu stricto</i>	443

5.1. Katalog kar	443
5.2. Konstrukcja odpowiedzialności karnej z perspektywy stosowania norm prawa karnego	443
5.3. Elementy wymierzenia kary	444
6. Kara pozbawienia wolności.....	444
7. Kara grzywny.....	447
7.1. Istota kary grzywny	447
7.2. Grzywna kumulatywna orzekana na podstawie art. 33 § 2 k.k.	451
7.3. Grzywna orzekana w związku z warunkowym zawieszeniem wykonania kary	452
8. Kara ograniczenia wolności.....	453
9. Sankcja zamienna (art. 37a § 1 i 2 k.k.)	457
10. Kary sekwencyjne/koniunkcja kar (art. 37b k.k.).....	458

Rozdział III

Środki karne	461
1. Wprowadzenie	461
2. Katalog środków karnych.....	463
3. Formy prawne orzekania środków karnych	464
4. Zasady orzekania środków karnych	465
5. Czas orzekania środków karnych	465
6. Charakterystyka prawna konstrukcji środków karnych	467
7. Pozbawienie praw publicznych.....	467
8. Zakazy, o których mowa w art. 41 k.k.	469
8.1. Wprowadzenie	469
8.2. Zakaz zajmowania określonego stanowiska albo wykonywania określonego zawodu	469
8.3. Zakazy związane z przestępstwami popełnionymi na szkodę małoletnich.....	471
8.4. Zakazy związane z pracą w organach i instytucjach państwowych i samorządu terytorialnego oraz w spółkach prawa handlowego z udziałem Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego.....	474
8.5. Zakaz prowadzenia określonej działalności gospodarczej.....	477
9. Zakaz przebywania w określonych środowiskach lub miejscach, kontaktowania się z określonymi osobami, zbliżania się do określonych osób lub opuszczania określonego miejsca pobytu bez zgody sądu i nakaz opuszczenia lokalu.....	478
10. Zakaz wstępu na imprezę masową.....	480
11. Zakaz wstępu do ośrodków gier i uczestnictwa w grach hazardowych	483
12. Zakaz prowadzenia pojazdów	483
13. Świadczenie pieniężne	486

14. Podanie wyroku do publicznej wiadomości.....	488
15. Charakter prawny art. 43c k.k.	488
16. Degradacja	489

Rozdział IV

Przepadek i środki kompensacyjne.....	491
1. Przepadek owoców i narzędzi przestępstwa.....	491
2. Przepadek przedsiębiorstwa.....	496
3. Przepadek pojazdu mechanicznego	497
4. Przepadek korzyści pośrednich z przestępstwa	498
5. Podstawy szczególne przepadku	500
6. Naprawienie szkody i nawiązka	501

Rozdział V

Środki zabezpieczające	507
1. Wprowadzenie	507
2. Katalog środków zabezpieczających	509
3. Zasady i dyrektywy orzekania środków zabezpieczających	510
4. Orzekanie pobytu w zakładzie psychiatrycznym	512
4.1. Uwagi wstępne	512
4.2. Orzekanie pobytu w zakładzie psychiatrycznym wobec osoby niepoczytalnej.....	513
4.3. Orzekanie pobytu w zakładzie psychiatrycznym wobec osoby o ograniczonej poczytalności	513
4.4. Orzekanie pobytu w zakładzie psychiatrycznym wobec osoby z zaburzeniami preferencji seksualnych	514
4.5. Środki zabezpieczające a ustawa o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób	516
5. Terapia, obowiązki i zakazy	517

Rozdział VI

Środki probacyjne.....	519
1. Wprowadzenie historyczno-teoretyczne.....	519
2. System środków probacyjnych	520
3. Warunkowe umorzenie postępowania.....	521
4. Podjęcie postępowania warunkowo umorzonego	523
5. Warunkowe zawieszenie wykonania kary.....	525
6. Zarządzenie wykonania kary	527
7. Warunkowe przedterminowe zwolnienie z wykonania kary lub środka karnego	529

Rozdział VII

Nadzwyczajne obostrzenie kary	533
1. Recydywa specjalna podstawowa	533
2. Recydywa specjalna wielokrotna	535
3. Rozciągnięcie konsekwencji multirecydywy	537
3.1. Stałe źródło dochodu	537
3.2. Przestępczość zorganizowana	538
3.3. Przestępstwo terrorystyczne	542
4. Przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu w komunikacji	543
5. Czyn ciągły	544
6. Ciąg przestępstw	545
7. Występek o charakterze chuligańskim	545
8. Przestępstwa przeciwko obrotowi gospodarczemu	548
9. Kodeks karny skarbowy	548

Rozdział VIII

Nadzwyczajne złagodzenie kary	551
1. Ogólne podstawy nadzwyczajnego złagodzenia kary	551
2. Tak zwany mały świadek koronny	553
3. Denuncjator	555
4. Sposoby nadzwyczajnego łagodzenia kary	555
5. Świadek koronny	556
6. Zbieg podstaw łagodzenia i obostrzania kar	559

Rozdział IX

Wymiar kary łącznej	561
----------------------------------	-----

Rozdział X

Darowanie ukarania	567
1. Wprowadzenie	567
2. Przedawnienie	568
2.1. Uwagi wstępne	568
2.2. Przedawnienie karalności	568
2.3. Przedawnienie wykonania kary	572
3. Zatarcie skazania	573
4. Odstąpienie od wymierzenia kary	574
5. Abolicja i amnestia	576
6. Ułaskawienie	577
7. Immunitety	577

Literatura podstawowa	579
Skorowidz.....	581

PRZEDMOWA

Podręcznik niniejszy, opracowany przez zespół autorski wchodzący w skład Katedry Prawa Karnego Uniwersytetu Łódzkiego, ukazuje się w roku szczególnym. Oto mija bowiem 50 lat od pierwszego wydania podręcznika pod redakcją prof. Jana Waszczyńskiego, wieloletniego Kierownika Katedry, z którego Osobą i dziełami wszyscy współautorzy są, mniej lub bardziej, związani: *Prawo karne materialne (w zarysie). Nauka o przestępstwie. Praca zbiorowa pod redakcją Prof. dra habil. Jana Waszczyńskiego*, Łódź 1973, ss. 285. Podręcznik ten doczekał się pięciu wydań, ostatniego w roku 1992, uzupełniony z czasem o część dotyczącą nauki o ustawie karnej (*Prawo karne materialne w zarysie. Nauka o ustawie karnej i przestępstwie*, Łódź 1992, ss. 356). Doczekał się również pendantu, w postaci podręcznika do części szczególnej Kodeksu karnego: *Prawo karne w zarysie. Część szczególna*, pod redakcją Jana Waszczyńskiego, Łódź 1981, ss. 291.

Przekracza ramy tej przedmowy wykazanie kontynuacji myśli prof. Jana Waszczyńskiego przez kolejne pokolenia osób tworzących Katedrę, w ich pracy naukowej i dydaktycznej. Pierwszym z nich pozostają Jego Uczniowie: prof. dr hab. Witold Kulesza oraz dr hab. Ryszard Dębski, prof. UŁ. Z pierwszym łączą redaktora tego podręcznika więzy krwi i tożsamości. Drugiego szczyli się mieć za swojego Mistrza, który – jako *Doktorvater* – otworzył mu drogę do pracy naukowo-dydaktycznej. Profesor Witold Kulesza funkcję taką spełnił z kolei względem współautorki podręcznika – dr Krystyny Patory oraz dr hab. Agnieszki Liszewskiej, prof. UŁ, która wypromowała – jako *Doktormutter* – trzeciego ze współautorów, dra Mateusza Filipczaka. Tak następstwo pokoleń pozwala trwać dziełom prof. Jana Waszczyńskiego. Osoba odczytana w piśmiennictwie karnistycznym i z uwagą zgłębiająca treść podręcznika bez trudu odnajdzie do nich odwołania.

Związanie bezpośrednie bądź pośrednie współautorów niniejszego podręcznika z prof. Witoldem Kuleszą pozwala przypomnieć inną jeszcze okoliczność. Oto w roku tym przypada 50-lecie Jego pracy naukowej i dydaktycznej na Uniwersytecie Łódzkim, w Katedrze Prawa Karnego, do której przyjęty został w 1973 r. przez prof. Jana Waszczyńskiego jako asystent-stażysta.

W roku tego podwójnego jubileuszu, oddaję w ręce Czytelniczek i Czytelników niniejszy podręcznik. Dziękuję Współautorom za ich niebagatelny wkład w jego powstanie oraz bardzo dobrą współpracę. Szczególne podziękowanie kieruję ku drowi Mateuszowi Filipczakowi, za inspirującą wymianę intelektualną, która towarzyszyła powstawaniu tego podręcznika.

dr hab. Jan Kulesza, prof. UŁ
Kierownik Zakładu Nauki o Przepstwie UŁ

Część I

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

POJĘCIE PRAWA KARNEGO

1. Prawo karne

 Głównym sensem prawa karnego w demokratycznym państwie prawnym jest **zapewnienie koniecznej ochrony dobrom prawnym**. Ową konieczność określa się w nawiązaniu do **zasady proporcjonalności sensu largo, ujętej w art. 31 ust. 3 Konstytucji**. Norma prawnokarne, której istnienie nie daje się uzasadnić ochroną jakiegokolwiek dobra prawnego, nie ma racji bytu. Jednocześnie same dobra prawne nie są abstraktami, które można napełniać dowolną treścią i rozciągać według uznania ustawodawcy. Dla uzasadnienia utrzymywania bądź wprowadzenia zakazu albo nakazu opatrzonego sankcją karną konieczne jest **ściśle określenie dobra prawnego, którego ochronie przepis ma służyć, sytuowanego w katalogu wartości konstytucyjnych**. Dobra prawne, stanowiące materialną przesłankę ingerencji, w tym prawa i wolności jednostki, nie stanowią wydmuszek, które można napełniać w dowolny sposób, wedle aktualnej woli sprawujących władzę. W przypadku toczonych dyskusji nad wykształcaniem nowych dóbr prawnych czy nowymi aspektami zastanych dóbr, ochrona prawnokarne może zostać wprowadzona dopiero po potwierdzeniu poszerzenia zakresu dobra prawnego czy jego wykształcenia, a nie na etapie już samych tego rodzaju procesów. 1

Wszystkie inne uzasadnienia prawa karnego muszą obecnie zejść na plan dalszy, co nie znaczy, że stają się przez to mniej ważne. O ile mogą odgrywać istotniejszą bądź mniej istotną rolę w uzasadnieniu konkretnego zakazu bądź nakazu opatrzonego sankcją karną, o tyle **wakowanie chronionego dobra prawnego kryminalizację przekreśla**.

Ta gałąź prawa nie funkcjonuje po to, by zakazywać określonych zachowań bądź je nakazywać. Pełni jedynie przypisaną jej przez system prawa funkcję zabezpieczenia za pomocą najbardziej dolegliwych dla jednostki, w systemie prawa, narzędzi prawnokarne, przestrzegania nakazów i zakazów, które istnieją niezależnie od niej samej. Im silniejsze są przekonanie społeczne o konieczności przestrzegania ustanowionych przez społeczeństwo norm i wola ich przestrzegania, zarówno przez zbiorowość, jak i indywidualne jednostki, tym mniej potrzebne jest sięganie po prawo karne. **Siła oddziaływania**

regulujących stosunki społeczne norm nie powinna opierać się na konieczności zabezpieczenia ich sankcją karną. Prawo karne jest w stanie do pewnego stopnia wymusić przestrzeganie norm, natomiast im silniejsze jest przekonanie społeczne o ich słuszności i konieczności dochowania, tym mniej dotkliwa, z założenia i w szczególności, może być reakcja karna (nie schodząc jednak poniżej poziomu wynikającego ze społecznej szkodliwości, zarówno klasy czynów, jak i konkretnego czynu).

- 2 Ów system norm pierwotnych względem prawa karnego nazywany jest, zgodnie z **Bindingowskim podejściem**¹, **systemem norm sankcjonowanych**². Ich źródłem mogą być zasady moralne, etyczne, wyznawana religia, zasady światopoglądowe, zasady regulowania stosunków społecznych, w tym poszanowania praw i wolności jednostek. Cały ten system, leżący u podstaw i tworzący społeczeństwo, **poprzedza logicznie i czasowo prawo karne**. Przekonanie społeczne o konieczności przestrzegania pierwotnego systemu nakazów i zakazów skłania je do sięgania następnie po narzędzia społeczne oddziaływania na zachowania jednostek, następnie zaś po narzędzia prawne dla zabezpieczenia realizacji norm. Nie przesądza to rodzaju gałęzi prawa, która uznana zostanie za najlepiej nadającą się do zrealizowania założonego celu.

System ten jest następnie przenoszony w system prawa, przy okazji czego dokonuje się również **przemiana wartości społecznych w dobra prawne**. Owe dobra, a zwłaszcza reguły postępowania z nimi, mające zabezpieczyć ich brak zagrożenia, stają się przedmiotem regulowania przez różne gałęzie prawa. Przykładowo, jeśli art. 210 § 1 k.k., określając zakres karalności, odsyła do „obowiązku troszczenia się o małoletniego”, to obowiązek ten ma częściowo charakter prawny i ujęty został w ustawie z 25.02.1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.). W pozostałym zakresie owa czysta norma sankcjonowana zostaje wprost objęta następnie normą sankcjonującą, jeśli objęcie opieką nie opiera się na przepisach prawa, lecz, przykładowo, na dobrowolnym podjęciu się opieki. **Pierwotna norma sankcjonowana** zostaje zatem **ujęta w systemie prawa**, a na końcu **zabezpieczona sankcją karną**. Jedynie w niektórych przypadkach, ze względów uzasadniających kryminalizację, społeczeństwo, poprzez ustawodawcę, decyduje się sięgnąć po narzędzia prawnokarne. **Rozgraniczenie sfer wolności jednostek lub zabezpieczenie ochrony dóbr prawnych**, stanowiących materialne przesłanki ingerencji, jest wówczas **gwarantowane za pomocą normy sankcjonującej**.

- Przyjęta tu **perspektywa** pojmowania normy sankcjonowanej i sankcjonującej (tzw. **Bindingowska**), zgodna z koncepcją jej twórcy, Karla Bindinga³, nie jest powszechnie przyjmowana w polskiej dogmatyce karnistycznej. Konkurencyjne stano-

¹ Zob. poniżej oraz A. Zoll, *O normie prawnej z punktu widzenia prawa karnego*, KSP 1990/23, s. 71 i n.

² Por. szerzej R. Dębski, *O normie prawnokarnej we współczesnym piśmiennictwie polskim*, AUL FI 1994/60, s. 72 i n.; R. Dębski, *Jeszcze o normie prawnokarnej* [w:] *Nauki penalne wobec szybkich przemian socjokulturowych. Księga jubileuszowa Profesora Mariana Filara*, red. A. Adamski, J. Bojarski, P. Chrzczonowicz, M. Leciak, Toruń 2012, s. 116 i n.

³ K. Binding, *Die Normen und ihre Übertretung*, Leipzig 1890.

wisko (tzw. **ujęcie konstrukcyjne**⁴) zakłada, że obie te normy nie istnieją samodzielnie i są wyłącznie wyprowadzalne z przepisów karnych, opisujących czyny karalne. Również zatem norma sankcjonowana jest ściśle zależna od przepisu prawa karnego. Należy jednak zauważyć, że **konstrukcja tzw. norm sprzężonych**, stanowiąca rdzeń podejścia konstrukcyjnego, nie wyklucza istnienia norm sankcjonowanych nieposiadających norm sankcjonujących, choć przyznaje wówczas M. Zieliński, że w takim przypadku „ściśle biorąc, nie jest ona normą sankcjonowaną, lecz jest po prostu normą, której status nadal określa się zwyczajowo jako status normy będącej *lex imperfecta*”⁵. Zakres normowania normy sankcjonowanej może być szerszy od opisu zachowania określonego w zakresie stosowania normy sankcjonującej⁶. Celem ustanowienia i stosowania normy sankcjonującej jest jedynie zapewnienie posłuchu dla normy sankcjonowanej⁷.

Jedynie na marginesie, ponieważ fakt ten nie jest eksponowany w polskim piśmiennictwie karnistycznym, należy zauważyć, że dogmatycznie zgrabna i przekonująca, a nadto obecnie znakomicie wpisująca się w zasady kryminalizacji, uwzględniające kontekst konstytucyjny, koncepcja Bindinga posłużyła mu do stworzenia podstaw dogmatycznych późniejszego ludobójstwa osób „niewartych życia” (które to pojęcie sam wprowadził), dokonanego w III Rzeszy (łącznie ze zjednoczoną Austrią) oraz na okupowanych terenach Polski. Binding przyjął bowiem, w istocie, w swojej pracy z 1920 r., przygotowanej razem z psychiatrą i dyrektorem Kliniki Uniwersyteckiej we Fryburgu Bryzgowijskim, że już pierwotna norma sankcjonowana „nie zabijaj” nie obejmuje swoim zakresem osób chorych psychicznie i kalekich. Dotyczy ona bowiem jedynie zakazu zabijania ludzi, a wymienieni ludźmi nie są. Norma ta chroni tylko życie prawdziwego człowieka, którego psychiczna i fizyczna wydolność bycia człowiekiem sprawia, że jest on nosicielem „życia wartego życia” i ochrony. Zabójstwo osoby chorej psychicznie czy kalekiej nie narusza zatem samej normy sankcjonowanej, skoro chodzi o „życie niewarte życia”, a w konsekwencji, brak jest podstaw dla rozważania naruszenia normy sankcjonującej. Nie trzeba wobec tego budować żadnego karnistycznego uzasadnienia dla legalizacji takich zabójstw⁸. Choć Binding zmarł w roku publikacji tej pracy, jego idea żyła i została następnie wykorzystana jako dogmatyczne uzasadnienie pełnej legalności zamordowania, w ramach akcji T4 (Tiergartenstraße 4 w Berlinie, gdzie miało siedzibę biuro akcji), w latach 1939–1944, ok. 220 000 ludzi, również na terenach Polski wcielonych do Rzeszy oraz okupowanych. Nie obciąża Bindinga co prawda zarzut

⁴ Szerzej R. Dębski, *Jeszcze...*, s. 116 i n.; R. Dębski, *O normie...*, s. 59–84; R. Dębski, *Pozaustawowe znamiona przestępstwa. O ustawowym charakterze norm prawa karnego i znamionach typu czynu zabronionego nie określonych w ustawie*, Łódź 1995, s. 49 i n.

⁵ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2010, s. 33; szerzej, na tle koncepcji Bindinga R. Dębski, *O normie...*, s. 73–74.

⁶ R. Dębski, *Jeszcze...*, s. 124; R. Dębski, *O normie...*, s. 72–73.

⁷ Z. Ziemiński, *Logiczne podstawy prawoznawstwa*, Warszawa 1966, s. 123.

⁸ K. Binding, A. Hoche, *Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens. Ihr Maß und ihre Form*, Leipzig 1920.

tworzenia i wspierania ludobójczego systemu III Rzeszy, obciążają go jednak tezy, które sformułował w swojej pracy, tezy same w sobie zbrodnicze.

! **Norma sankcjonowana i sankcjonująca tworzą system norm**, na którym oparto zarówno **zasady kryminalizacji**, zgodnie z wymogami konstytucyjnymi, jak i **teorię przestępstwa**. Funkcją normy sankcjonowanej jest **organizacja życia społecznego**. Funkcją normy sankcjonującej zaś – **zabezpieczenie przestrzegania norm sankcjonowanych** i wiąże ona zarówno obywatela, jak i organy ścigania, zobowiązane podjąć postępowanie (por. art. 9 § 1, art. 10 § 1, art. 17 § 1 *a contrario* k.p.k.). Zawiera w swojej konstrukcji przewidzianą **sankcję za niedochowanie wierności normie sankcjonowanej**. Sama **nie formułuje zakazu ani nakazu określonego zachowania**, a jedynie stwierdza, w jakim zakresie **naruszenie nakazu bądź zakazu spotka się z reakcją karną**.

Prawo karne nie ustanawia zakazów czy nakazów określonego zachowania, a jedynie **wskazuje**, w jakich przypadkach **naruszenie** tych **zakazów** bądź **nakazów** będzie **ukarane**. W tym kontekście, prawa penalnego, nie jest trafna potocznie głoszona teza, zgodnie z którą „co nie jest zakazane, jest dozwolone”, wypaczająca sens istoty wolności jednostki w demokratycznym państwie prawnym, zwłaszcza w relacji z innymi jednostkami (skoro art. 31 ust. 2 Konstytucji wyraźnie stwierdza, że wolność jednostki kończy się w miejscu kolizji z wolnością innej jednostki). **Brak objęcia** określonego **zachowania** **zakresem normy sankcjonującej nie powoduje, że zachowanie to „nie jest zakazane”**. Może być zakazane przez normę sankcjonowaną i objęte sankcją innego rodzaju, lecz nie zostać zabezpieczone normą sankcjonującą poprzez sankcję karną. Z tego względu **dekryminalizacja nie znosi obowiązywania normy sankcjonowanej**, ponieważ jej obowiązywanie jest od niej niezależne. Przykładowo, brak karalności cudzołóstwa we współczesnym polskim prawie karnym nie oznacza, że zachowanie polegające na dokonywaniu czynności seksualnych z osobą inną niż współmałżonek/ka albo partner/ka/x, bez jego/jej/x przyzwolenia, stanowi czyn moralnie akceptowany czy choćby moralnie obojętny. Czyn taki spotyka się ze społecznym potępieniem, przede wszystkim jako naruszający deklarowany wzajemnie obowiązek wierności, oparty na zaufaniu. Natomiast norma sankcjonowana zakazująca kłamstwa tylko fragmentarycznie zostaje objęta normą sankcjonującą, a mianowicie, przykładowo, poprzez typizację w art. 234 k.k., którego zespół znamion obejmuje fałszywe oskarżenie innej osoby o popełnienie czynu zabronionego mimo świadomości sprawcy, że oskarżając w ten sposób, kłamie.

Przytaczając powtarzane powszechnie w dogmatyce karnistycznej stwierdzenie Hansa Welzela, **dobra prawne nie są też muzealnymi eksponatami, zamkniętymi w gablotach (prawnych), których to dóbr nie wolno tknąć**. Dobra prawne **biorą udział w obrocie społecznym**, co w sposób nieunikniony **związane jest z ich zagrożeniem**. Przykładowo, ruch lądowy (drogowy) zawiera w sobie stałe zagrożenie dla życia, zdrowia, mienia, bezpieczeństwa powszechnego, lecz jest ono społecznie tolerowalne, a nawet akceptowalne. Korzyści wynikające z możliwości przemieszczania osób i towarów drogami oraz nikle,

choć stałe, zagrożenie powodują, że ów nieunikniony stan zagrożenia społeczeństwo uznaje za tolerowalny, jeśli nie nawet akceptowalny.

Relacja pomiędzy normami: sankcjonowaną i sankcjonującą przybiera postać, w której **nie jest możliwe obowiązywanie normy sankcjonującej bez normy sankcjonowanej**, zaś obowiązywanie normy sankcjonowanej w ujęciu Bindingowskim (zatem niekiedy raczej normy postępowania) bez normy sankcjonującej stanowi częścią zasadę. **Tylko w pewnym zakresie normy sankcjonowane są zabezpieczone prawnokarnymi normami sankcjonującymi**. Z tego względu nazywa się niekiedy **prawo karne prawem barier**, ponieważ nawet obejmując normę sankcjonowaną gwarancją sankcji karnej, rzadko obejmuje ją w całości. Spośród zachowań ją naruszających, ustawodawca wybiera przeważnie jedynie te, które stanowią **zagrożenie dla chronionego dobra prawnego w stopniu przekraczającym społecznie tolerowalne granice**. Przykładowo, norma sankcjonowana nakazuje poszanowanie praw pracowniczych i nakazuje ich nienaruszanie. Dopiero „uporczywe lub złośliwe” ich naruszenie stanowi czyn karalny, ujęty w art. 218 § 1a k.k. W pozostałym zakresie stanowi naruszenie przepisów prawa pracy i to jego narzędzia znajdują zastosowanie dla zabezpieczenia praw pracowniczych. Wakowanie w tym zakresie normy sankcjonującej nie oznacza przyzwolenia na ich naruszenie („co nie jest zakazane, **nie** jest dozwolone”).

W niektórych przypadkach norma sankcjonująca obejmuje cały zakres normy sankcjonowanej. Przykładowo, ochrona życia człowieka znajduje odzwierciedlenie w karalności każdego na nie zamachu, zarówno umyślnego (art. 148 k.k.), jak i nieumyślnego (art. 155 k.k.), zaś inne normy zawarte w rozdziale XIX k.k. otaczają zakres ochrony normy sankcjonowanej, obejmując też narażenie na śmierć lub ciężki uszczerbek na zdrowiu (art. 160 § 1–3 k.k.) czy mniej zaawansowane skutki: ciężki (art. 156 § 1 i 2 k.k.), średni (art. 157 § 1, 3 k.k.), lekki uszczerbek na zdrowiu (art. 157 § 2–3 k.k.), a nawet naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 § 1 k.k.).

! **Prawo karne stanowi zatem zespół norm określających, które przekroczenia norm sankcjonowanych spotkają się z wymierzeniem kary kryminalnej (bądź innym środkiem reakcji penalnej) oraz zobowiązujących organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości do urzeczywistnienia tych norm⁹.**

Wyprzedzając wykład dotyczący zasad kryminalizacji, zauważyć też należy, że **prawo karne**, jako dysponujące narzędziami najgłębiej ingerującymi w sferę praw i wolności jednostki, **podlega kontroli** z punktu widzenia zasady **konieczności**, stanowiącej **składową zasadę proporcjonalności sensu largo**. Sięgnięcie po instrumentarium tej gałęzi prawa jest dopuszczalne dopiero wówczas, gdy założony przez ustawodawcę cel nie może zostać osiągnięty za pomocą mniej dolegliwych środków, charakteryzujących

⁹ Por. J. Giezek [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, Warszawa 2017, s. 30.

Podręcznik stanowi wykład części ogólnej prawa karnego, podzielony według klasycznego schematu na naukę o przestępstwie, naukę o ustawie karnej oraz naukę o karze. Autorzy omawiają ewolucję zasad odpowiedzialności karnej, wskazują odniesienia do systemów karnych innych państw i odwołania do dawnego polskiego prawa karnego.

Publikacja uwzględnia zmiany m.in. zaostrzające kary za przestępstwa wprowadzone ustawą z 07.07.2022 r. o zmianie ustawy – Kodeks karny oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. poz. 2600).

Książka jest przeznaczona dla studentów wydziałów prawa, będzie pomocna również słuchaczom kierunków administracyjnych, bezpieczeństwa wewnętrznego i politologii.

Jan Kulesza – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Uniwersytetu Łódzkiego, kierownik Zakładu Nauki o Przestępstwie w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; autor wielu publikacji książkowych, artykułów i glos.

Mateusz Filipczak – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; pracownik Łódzkiego Urzędu Celno-Skarbowego w Wydziale Dochodzeniowo-Śledczym; autor monografii, kilkunastu artykułów i glos.

Krystyna Patora – doktor nauk prawnych, adiunkt w Katedrze Prawa Karnego Wydziału Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego; prokurator; wykładowca w Krajowej Szkole Sądownictwa i Prokuratury; autorka monografii i artykułów w prawniczych czasopismach naukowych.

LEXOTEKA
więcej niż podręcznik

Poszukaj pozostałych podręczników
dostępnych online

www.lexoteka.pl

Kup e-book i czytaj
w aplikacji Smarteca

ZAMÓWIENIA:

INFOLINIA: 801 04 45 45

ZAMOWIENIA@WOLTERSKLUWER.PL

WWW.PROFINFO.PL

CENA 89 ZŁ (W TYM 5% VAT)